

УДК 33.021:343.37(477)

Кундицький О.О.доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Сенишин О.С.

доктор економічних наук,

професор кафедри менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СЬОГОДЕННЯ

У статті досліджено основні стратегії подолання тіньової економіки у вітчизняній економічній системі. Проведено порівняльний аналіз переваг і недоліків кожної стратегії. Автори концентрують свою увагу на антикорупційній стратегії як одній із найдієвіших в сучасних економічних умовах, оскільки корупція перешкоджає національному економічному розвитку, посилює проблему соціальної диференціації населення і в цілому гальмує модернізацію країни. Виділена стратегія антикорупційного регулюючого впливу держави, що спрямована перш за все на мінімізацію корупційних процесів, сприятиме зниженню рівня корупційної активності суб'єктів корупційних відносин на основі прийняття і реалізації ефективних управлінських рішень щодо запобігання, пом'якшення та ліквідації корупційних явищ і ситуацій.

Ключові слова: тіньова економіка, рівень тіньової економіки, стратегії тіньової економіки, антикорупційна стратегія, наслідки тіньової економіки.

**СТРАТЕГИИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА НАСТОЯЩЕГО****Кундицький А.А., Сенишин О.С.**

В статье исследованы основные стратегии преодоления теневой экономики в отечественной экономической системе. Проведен сравнительный анализ преимуществ и недостатков каждой стратегии. Авторы концентрируют свое внимание на антикоррупционной стратегии как одной из самых действенных в современных

економічних умовах, оскільки корупція перешкоджає національному економічному розвитку, усугубляє проблему соціальної диференціації населення і в цілому тормозить модернізацію країни. Виділена стратегія антикорупційного регулюючого впливу держави, направлена, перш за все, на мінімізацію корупційних процесів, сприяти зниженню рівня корупційної активності суб'єктів корупційних відносин на основі прийняття і реалізації ефективних управлінських рішень по протидії, зменшенню і ліквідації корупційних явлень і ситуацій.

Ключові слова: тіньова економіка, рівень тіньової економіки, стратегія тіньової економіки, антикорупційна стратегія, наслідки тіньової економіки.

STRATEGIES OF OVERCOMING OF SHADOW ECONOMY: THEORY AND PRACTICE OF THE PRESENT

Kundytskyj Oleksandr, Senyshyn Oksana

The main strategies for overcoming the shadow economy in the state economic system it is analyzed in the article. The purpose of the scientific article is to find out the essence and effectiveness of strategies for overcoming the shadow economy, as well as a description of the ways of their application. A comparative analysis of the advantages and disadvantages of each strategy is conducted. It is emphasized by the author that today in state and foreign practice various strategies are used to solve the problem of economic de-shadowing. The most famous of them are: repressive, conservative, liberal, radical and anti-corruption. It is stressed by scientists the need to implement the anti-corruption strategy in Ukraine, as the Cabinet of Ministers of Ukraine in 2017 adopted the draft Law of Ukraine "On anticorruption strategy for 2018–2020". It is defined by the draft of Law a complex of measures aimed at reducing the level of corruption in Ukraine and the further promotion of anti-corruption initiatives in the country. The authors focus their attention on anticorruption strategy as one of the most effective in modern economic conditions, since corruption hinders national economic development, exacerbates the problem of social differentiation of the population and in general hinders the modernization of the country. A dedicated strategy of anti-corruption regulatory influence of the state, aimed primarily at minimizing corruption processes, will contribute to reducing the corruption activity of subjects of corruption relations on the basis of the adoption and implementation of effective managerial decisions on the prevention, mitigation and elimination of corruption phenomena and situations. A complex of methods and methods of scientific knowledge is used to realize the goal defined in the scientific article. Namely, with the help of a dialectical method of knowledge of economic phenomena, the essence of key concepts – varieties of strategies for overcoming the shadow economy; comparative method – used to compare strategies to overcome the shadow economy and identify the most optimal ones in the current economic environment.

Key words: shadow economy, shadow economy level, shadow economy strategy, anti-corruption strategy and consequences of shadow economy.

Постановка проблеми. Сучасна економічна система характеризується широким поширенням тіньової економіки, інтенсивний розвиток якої обумовлює необхідність її концептуального і практичного аналізу. Крім того, актуальність дослідження тіньової економіки визначена негативними наслідками її впливу на економічну, соціальну і політичну системи, а також необхідністю розробки теоретичних і практичних рекомендацій щодо виведення тіньової економіки в сферу законної економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми тіньової економіки відображені в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: З. Варналія, В. Базилевича, В. Базилюка, Т. Барановського, В. Бородюка, Д. Кауфмана, Г. Гроссмана, В. Засанського, К. Зіннес, Т. Ковальчука, І. Мазур, А. Портеса, В. Танзі та інших. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій багато питань є дискусійними і не мають однозначного визначення. До таких слід віднести і питання пов'язані із визначенням стратегії подолання тіньового сектору.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є з'ясування сутності і дієвості стратегій подолання тіньової економіки, а також характеристика способів їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Проблема тіньової економіки є надзвичайно актуальною для вітчизняної економічної системи, що підтверджується статистичними даними у відповідності до яких рівень тінізації

української економіки у 2017 р. в залежності від методу становив від 28 до 47 % [1].

Серед численної кількості загроз, які здатні заповдіяти надмірний тіньовий сектор економічної системі, найбільш значущою, на думку авторів цієї статті, є спотворення законів та інструментів ринку, що в свою чергу призводить до неефективності механізмів стимулювання економіки і, як наслідок, відбувається уповільнення економічного розвитку країни. Тому, зусилля Уряду країни мають бути спрямовані, у першу чергу, на запровадження заходів щодо легалізації економіки.

Легалізація тіньової економіки передбачає перехід її на легальне становище, тобто узаконення її функціонування відповідно до чинних законодавчих норм та офіційний дозвіл раніше забороненої законодавством будь-якої діяльності.

Головна мета легалізації тіньової економіки – виведення з тіні неформальних тіньових економічних відносин, які не становлять реальну загрозу життю, здоров'ю та безпеці людей, а також сформованим морально-етичним нормам.

Процес детінізації економічної діяльності передбачає розробку і легалізацію системи заходів щодо попередження виникнення та розвитку тіньових економічних процесів, виявлення, обліку та припинення правопорушень у сфері тіньової економічної діяльності, реалізації відповідальності за такі правопорушення, здійснення моніторингу та контролю за реалізацією зазначених заходів.

Теорія і практика вітчизняної і зарубіжної економічної науки засвідчує, що в даний час у вітчизняній і зарубіжній практиці використовуються різні стратегії з рішення проблеми детінізації економіки. До найвідоміших з них відносяться: репресивна, консервативна, ліберальна, радикальна, антикорупційна.

Репресивна стратегія передбачає розширення і посилення діяльності правоохоронних органів на основі застосування різноманіття репресивних заходів з метою боротьби з будь-якими проявами тіньової економіки. Основним критерієм даної стратегії є жорстке дотримання правових норм і неприйнятність застосування в боротьбі з тіньовими економічними прояви ліберальних морально-етичних принципів.

Консервативна стратегія передбачає боротьбу з кримінальною складовою тіньової економіки, до якої відносяться організована злочинність, наркотики, проституція, тероризм і так далі. В основі боротьби лежить посилення законодавства і збільшення контролю (силові методи). Основними державними органами, відповідальними за проведення превентивних і каральних заходів є МВС, СБУ, митні служби та інші силові структури. Паралельно необхідно викоринювати склалося тіньові відносини, які склалися між представниками силових структур та громадянами, порушниками законодавства.

В рамках кримінальної складової також багато різних (за своєю сутністю) проявів нелегальної діяльності, що робить необхідним розробку певних методів по боротьбі з конкретними формами кримінальної економіки. Боротьба з криміналом ведеться на постійній основі. На нашу думку, в даний момент держава володіє необхідному механізмом і важелями боротьби, тому основне завдання полягає в налагодженні роботи існуючих інституцій та викоринення існуючих тіньових відносин між представниками державних контрольних і силових органів і кримінальними суб'єктами.

В основі *ліберальної стратегії* лежить контроль над грошово-кредитною системою, і, в першу чергу, банківською сферою. Основною метою передбачається контроль над тіньовими грошово-кредитними відносинами, тобто протидія відмиванню коштів, існування неформальних систем грошових переказів, і також контроль над процесом збору податків.

Ліберальна стратегія передбачає розвиток не стільки каральних заходів, що властиво для консервативної стратегії, скільки превентивних. Можна виділити два основних аспекти державного впливу в рамках даної стратегії:

Посилення контролю над банками. Так недостатнім є позбавлення ліцензії конкретного банку. Посиленням контролюючого ефекту є заборона для його власників продовжувати банківський бізнес. Завдяки структурі сучасного фінансового світу існує безліч шляхів для фінансових махінацій, що обумовлює необхідність протидії та систем покарань. Ми вважаємо, що основою першого етапу цільового державного протидії повинні стати ті сфери, в яких використовується найбільший обсяг грошових засобів. Це пояснюється тим, що на даний момент фінансовий світ розвивається швидкими темпами, що зумовлено розвитком фінансових інструментів і механізмів, а разом з тим і фінансових махінацій. У порівнянні з 90-ми роками. минулого століття, тіньова діяльність стала більш цивілізова-

ною без притаманного їй в ті роки безконтрольного свавілля, але разом з тим останнім часом з'являються і нові вдосконалені махінації, в основному вони можливі завдяки банківській сфері. Тіньова економіка в силу своєї мобільності і мінливості форм швидко пристосовується до нових законів і умов існування. Тому, в першу чергу, необхідно розробляти нові технології протидії в сфері електронних технологій, яка на даний момент слабо контролюється представниками державних органів.

Оптимізація оподаткування та грошово-кредитної системи. Сьогодні як ніколи необхідні дії щодо лібералізації податкового законодавства з урахуванням особливостей тіньових реалій української економіки. З цією метою Асоціацією платників податків України було підготовлено проект ліберального Податкового Кодексу в якому за основу були взяті ключові вимоги, щодо лібералізації податкової системи, а саме: простота та прозорість адміністрування податків. У відповідності до даного проекту з існуючих в Україні пропонують залишити 9 податків. Їх структура виглядає наступним чином: 5 загальнодержавних (ПДВ, ПДФО, податок на виведений капітал, акцизний податок, мито та платежі за використання природних ресурсів) та 4 місцевих (податок на нерухомість, на землю, сільськогосподарський податок та податок з фізичних осіб підприємців зі статусом мікробізнесу та малого бізнесу). Серед конструктивних новацій проекту особливої уваги заслуговує пропозиція про встановлення мораторію на внесення змін до Податкового Кодексу протягом трьох років з дня набрання ним чинності.

Дієвим засобом впливу на тіньову економіку в межах ліберальної стратегії є посилення контролю з боку держави. Зважаючи на те, що державі досить складно контролювати доходи, їй слід зосередити увагу на контролі витрати громадян як на території держави, так і за її межами.

Оскільки тіньова економіка має тенденцію до збільшення масштабів, ліберальна стратегія, аналогічно як і стратегія елімінування, передбачає допустимий обсяг нелегальної діяльності в межах 5–10 % від ВВП і виключно в тих сферах, які не є загрозою для національної і економічної безпеки країни.

Метою *радикальної стратегії* є повне викоринення тіньової економіки. Для впровадження і проведення радикальної стратегії держава повинна використовувати всі можливі інструменти впливу, і в рамках цієї стратегії розробити кілька самостійних напрямків, кожне з яких покриває протидію окремим групам форм тіньової діяльності.

Слід зазначити, що на переконання багатьох дослідників, радикальна стратегія має найбільший ризик невиконання своїх завдань. Тому для впровадження такої стратегії необхідний початковий підготовчий етап і еволюційні способи. На наш погляд, економічний і соціальний стан нашого суспільства не готовий для впровадження подібних стратегій в даний час.

Симбіозом радикальної і ліберальної стратегій є *радикально-ліберальна стратегія*, яка на протигагу репресивній ґрунтується на застосуванні системи політичних, соціально-економічних і правових заходів, спрямованих на легалізацію тіньової економічної діяльності, не пов'язаної з кримінальним бізнесом.

Особливість її полягає у використанні ліберальних морально-етичних принципам суспільства.

До менш відомих стратегій більшість дослідників відносить *стратегію елімінування* тінювих економічних відносин, яка в найбільшій мірі адекватно відображає і враховує всі реалії і особливості складної багатогранної системи тінювих економічних відносин. Крім того, саме цей тип стратегії в найбільшій мірі відповідає особливостям і умовам вітчизняної тінювої економіки.

Для більш детальнішого розуміння даної стратегії слід зазначити, що елімінування тінювих економічних відносин визначається як процес регулюючого впливу держави, спрямований на максимально можливе усунення тінювої економічної діяльності та виключення її з господарської практики на основі комплексного підходу до вирішення проблеми на основі збалансованого використання методів як легалізації, так і протидії тінювим економічним відносинам. Державне регулювання в даному випадку здійснюється на принципах елімінування тінювих економічних відносин, які слід розглядати як систему централізованого впливу держави на процеси безперервного пошуку балансу соціально-економічних інтересів між суспільством, державою, бізнесом і рядовими громадянами з приводу формування сприятливих умов для ефективного розвитку підприємництва у відповідності до встановлених в суспільстві морально-етичних норм. Основною метою регулюючого впливу держави в процесі елімінування тінювих економічних відносин є створення необхідним об'єктивних передумов, за яких розвиток тінювих економічних відносин буде невігідним як для підприємців, так і для держави. При цьому слід мати на увазі, що повністю ліквідувати ні тінюву економіку, ні тінюві економічні відносини неможливо (за експертними оцінками, питома вага тінювої економіки в перспективі не повинен бути більше 10 % ВВП) [2].

Сутність і зміст процесу елімінування тінювих економічних відносин зумовлює виділення ключових принципів формування системи регулюючого впливу держави в сфері детінізації економіки, до яких відносимо:

- чітке розмежування тінювих економічних відносин на тінюві-господарські, які можуть і повинні бути легалізовані та кримінально-господарські, які явно носять антигромадський характер і облік такого поділу в законодавчих актах;

- виявлення об'єктивних закономірностей формування соціально-економічних інтересів суб'єктів-учасників ринкових відносин і особливостей прийняття ними рішень долі або неучасті в тінювих економічних процесах;

- створення для бізнесу сприятливих змін у господарсько-правових питаннях і перш за все в питаннях оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності, приватизації і т.д., причому такі зміни повинні носити попереджувальний характер;

- здійснення транспарентності громадського контролю над економічними відносинами між суб'єктами господарювання в рамках правового поля;

- створення ефективної системи соціального захисту населення від тінювих і кримінальних проявів в економіці як інструменту формування довіри до влади;

- формування позитивного соціально орієнтованого іміджу представників підприємницького корпусу і чиновництва в очах суспільства, заснованого на високих морально-етичних принципах;

- створення комфортних і безпечних умов для проживання і професійної діяльності для представників бізнесу з метою повернення капіталів і їх власників і перетворення їх в інвестиційний ресурс [3].

Стратегія державного регулювання елімінування тінювих економічних відносин, у даному випадку, має орієнтуватися на довгострокову і середньострокову перспективу. Критерієм її ефективності є максимальне вирішення завдань з задоволення зростаючих суспільних потреб і створення необхідних умов для їх всебічного розвитку на основі досить високого і стійкого економічного зростання, динамічного соціально-економічного розвитку країни по шляху прогресу при максимальній легалізації економіки [4].

В окрему групу слід виділити *антикорупційну політику (стратегію)* оскільки корупція перешкоджає національному економічному розвитку, посилює проблему соціальної диференціації населення і в цілому гальмує модернізацію країни.

Важливо враховувати, що на державному рівні крім перерозподілу грошових коштів за допомогою хабарів, відбувається прийняття рішень на вищому рівні, що не відповідають національним інтересам, також як ставлять в неконкурентне положення певних громадян, компаній і цілі соціальні класи, що посилює суспільну нерівність. В основному це стосується верхівкової корупції, для низової властивим є необхідність використання нелегальних механізмів для розвитку дрібного підприємництва, що також заважає конкуренції і зростання добробуту громадян. Про необхідність впровадження антикорупційної стратегії в Україні говорить той факт, що Кабінетом Міністрів України ще у 2017 р. було ухвалено проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 рр.». Законопроект розроблений Національним агентством з питань запобігання корупції з метою визначення комплексу заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції в Україні та подальше просування антикорупційних ініціатив у державі. Підготовлений на основі аналізу ситуації щодо корупції, а також результатів виконання попередньої Антикорупційної стратегії, проект Закону спрямований на досягнення таких результатів:

1. Забезпечення здійснення результативної антикорупційної політики шляхом удосконалення правового регулювання питань запобігання, виявлення та протидії корупції, формування в суспільстві нетерпимого ставлення до корупції в усіх сферах суспільного життя та у приватному секторі.

2. Підвищення рівня прозорості в діяльності представницьких органів, посилення фінансової дисципліни політичних партій, дотримання встановленого порядку отримання внесків від фізичних та юридичних осіб, запровадження електронної системи звітності політичних партій.

3. Проведення необхідних антикорупційних заходів в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, забезпечення прозорості в їх діяльності та істотне зниження рівня їх корумпованості.

4. Завершення реформування судової влади та органів кримінальної юстиції в Україні, забезпечення

добросесної поведінки прокурорів, істотне зниження рівня корупції в діяльності органів прокуратури та усунення корупційних ризиків у судочинстві.

5. Протидія корупції в процесі приватизації та управління публічними ресурсами.

6. Формування корупційних передумов ведення бізнесу, формування сприятливого для відмови від корупційної практики бізнес-клімату та нетолерантного ставлення бізнесу до корупції.

7. Посилення системи виявлення та розслідування корупційних злочинів і пов'язаних з корупцією порушень.

8. Формування в суспільстві атмосфери нетерпимості до проявів корупції, формування у населення довіри до антикорупційної політики держави і позитивного ставлення до викривачів, а також системне залучення державою активної частини населення, громадських об'єднань, представників бізнесу до антикорупційних заходів.

Під час підготовки законопроекту Національне агентство використовувало аналіз ефективності попередньої Антикорупційної стратегії з урахуванням пропозицій зацікавлених органів, громадських організацій і провідних національних та міжнародних експертів, соціологічних і аналітичних досліджень з вивчення ситуації щодо корупції, статистичних спостережень,

практики застосування антикорупційного законодавства, оцінки рівня імплементації міжнародних стандартів у сфері антикорупційної політики. Передбачалося, що після прийняття Антикорупційної стратегії Верховною Радою України, у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом Уряд затвердить Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2018–2020 роки [5].

Однак, після ознайомлення з проектом Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки експерти дійшли висновку, що остання в такому вигляді не здатна забезпечити успіх у реалізації антикорупційної реформи в Україні.

Висновки. На основі вищесказаного вважаємо, що серед різноманіття стратегій боротьби з тіньовою економікою найактуальнішою в сучасних умовах є стратегія антикорупційного регулюючого впливу держави. Така стратегія повинна бути спрямована перш за все на мінімізацію корупційних процесів, зниження рівня корупційної активності суб'єктів корупційних відносин на основі прийняття і реалізації ефективних управлінських рішень щодо запобігання, пом'якшення та ліквідації корупційних явищ і ситуацій. Також вона має охоплювати всі ієрархічні рівні економіки (державний, регіональний, галузевий та господарський рівні).

1. Кундицький О.О., Сенишин О.С. Стан та перспективи подолання тіньової економіки у вітчизняній економічній системі. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 36.

2. Степанов І. Стратегії державного регулювання процесів детінізації економіки. *Управління економічними системами*. 2011. № 12. С. 23–25.

3. Степанов І.А., Морозова Н.В. Стратегія елімінування в управлінні детінізації економіки. *Вісник Московської державної академії ділового адміністрування*. 2010. Вип. 43/2. С. 75–81.

4. Сулакшин С.С., Максимов С.В., Ахметзянова І.Р. *Державна політика протидії корупції та тіньовій економіці в Росії: монографія в 2-х томах*. Т. 2. Москва: Науковий експерт, 2009. 224 с.

5. *Законопроект Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки*. URL: <http://expres.ua/news/2018/04/25/292556-kabmin-shalyv-novu-startegiyu-borotby-korupciyeyu-nazk-podrobysci> (дата звернення: 27.01.2019).

E-mail: skund@ukr.net

E-mail: okssenyshyn@gmail.com